

ВІДЗИВ

офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента Єршової Людмили Михайлівни на дисертаційне дослідження Левківа Сергія Петровича «Тенденції становлення і розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – «загальна педагогіка та історія педагогіки»

Актуальність теми дослідження

У сучасному світі якість екологічної освіти й виховання мають безпосередній вплив на стан навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, формування екологічної політики будь-якої держави. Для України ці питання набувають особливого значення, оскільки антропогенне й техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в кілька разів перевищує відповідні показники в розвинутих країнах світу і лише 6 % території нашої держави вважаються екологічно чистими¹. При цьому в міжнародному рейтингу екологічних досліджень (Environmental Performance Index, 2012), Україна посідала лише 102 місце серед 132 країн світу. Зважаючи на ці та багато інших екологічних проблем і обставин, представлене до захисту дисертаційне дослідження Левківа Сергія Петровича «Тенденції становлення і розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами», безперечно, є актуальним і затребуваним.

Проблематика, цілі й завдання дисертаційного дослідження відповідають основним положенням Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року (2010)². Серед ключових принципів національної екологічної політики названо: відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь; участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства; включення питань формування екологічної культури, екологічної освіти та просвіти в державні цілові, регіональні та місцеві програми розвитку.

Варто також відзначити відповідність теми дисертаційного дослідження комплексній науково-дослідній темі кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка «Становлення та розвиток освіти та виховання в різні історичні періоди» (державний реєстраційний номер 0110U002112).

Викладені аргументи засвідчують, на нашу думку, актуальність і суспільну затребуваність дисертаційного дослідження С.П.Левківа, предметом якого

¹ Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права Європейського Союзу у сфері охорони довкілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/adaptation/3133-natsionalna-stratehiia-nablyzhenniaaproxymatsiia-zakonodavstva-ukrainy-do-prava-yes-v-haluzi-okhorony-dovkillia>
² ВВР, 2011, № 26, ст.218.

обрано зміст і форми взаємодії громадського екологічного руху з загальноосвітніми навчальними закладами.

Наукова новизна одержаних результатів

У дисертації наукова новизна отриманих результатів представлена на кількох рівнях. До найбільш істотних наукових результатів, що *вперше* представлені в дисертації С.П.Левківа, віднесено: авторську періодизацію взаємодії громадського екологічного руху з загальноосвітніми навчальними закладами, характеристику домінуючих тенденцій кожного з етапів; науково обґрунтовані суспільно-історичні передумови виникнення і розвитку досліджуваного феномену; результати аналізу змісту, форм та методів взаємодії громадського екологічного руху з загальноосвітніми навчальними закладами на різних історичних етапах та в країнах з багатим досвідом організації екологічної освіти дітей (США, Великобританія, Німеччина, Австралія). В роботі також *удосконалено* зміст педагогічної діяльності, спрямованої на формування у школярів екологічної компетентності та усвідомлення особистої причетності до вирішення екологічних проблем у процесі взаємодії громадського екологічного руху з загальноосвітніми навчальними закладами.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення з текстом дисертації С.П.Левківа засвідчує, що наукові підходи для дослідження становлення і розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами автор добирав із урахуванням трьох методологічних рівнів: загальнофілософського, загальнонаукового і конкретнонаукового (спеціального).

Позитивне враження складає обґрунтування автором доцільності застосування цивілізаційного, соціокультурного, герменевтичного, аксіологічного підходів. Ґрунтовно висвітлено в дослідженні конкретнонауковий рівень методології, представлений історико-генетичним, історико-порівняльним, історико-хронологічним та ретроспективним підходами.

Особливе значення для висвітлення обраної проблематики має виконаний дослідником аналіз таких понять, як «тенденції», «громадський рух», «громадський екологічний рух», «процес взаємодії», «загальноосвітні навчальні заклади», а також «екологічний світогляд», «сталий розвиток», «волонтерство», «екологічна компетентність». та ін. Варто відзначити, що дослідник детальний аналіз окремих важливих для дослідження понять вивів з тексту дисертації. Включивши до додатків. На нашу думку, це заслуговує схвалення, оскільки є свідченням прагнення дослідника відповідати вимогам академічної доброчесності в питаннях забезпечення оригінальності авторського тексту.

Аналіз змісту дисертації та публікацій, у яких опубліковано основні результати дослідження С.П.Левківа, засвідчує достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Аналіз змісту дисертації та її завершеності свідчить про те, що робота Левківа Сергія Петровича «Тенденції становлення і розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними

зкладами», має чітку логічну структуру, зумовлену метою й завданнями дослідження, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (328 найменувань, з них іноземні – 28, архівні справи – 9). Загальний обсяг дисертації становить 291 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 218 сторінках, що відповідає сучасним технічним вимогам до кандидатських дисертацій у галузі суспільних і гуманітарних наук.

Вступ дослідження містить усі компоненти, необхідні для кандидатської дисертації, зміст висновків до кожного розділу відповідає заявленій проблематиці, сформульовані в дисертації завдання відображені в загальних висновках.

У першому розділі – «Теоретичні засади становлення і розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами» – дисертантом представлено історіографію та джерельну базу дослідження, поняттєво-категоріальний апарат, методологічні підходи; охарактеризовано вплив громадського екологічного руху на процес формування світогляду підростаючого покоління; проаналізовано зміст, форми та методи взаємодії громадського екологічного руху з загальноосвітніми навчальними закладами.

У другому розділі – «Основні етапи становлення і розвитку громадського екологічного руху та особливості його взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами» – виділено передумови виникнення перших громадських екологічних організацій; визначено основні тенденції становлення і розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами; узагальнено вітчизняний досвід взаємодії громадського екологічного руху з загальноосвітніми навчальними закладами.

У третьому розділі – «Перспективи та тенденції подальшого розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами» – дослідником обґрунтовано перспективи подальшої взаємодії вітчизняного громадського екологічного руху з загальноосвітніми навчальними закладами України; узагальнено зарубіжний досвід взаємодії громадського екологічного руху з загальноосвітніми навчальними закладами; досліджено можливості використання волонтерської діяльності як важливої форми взаємодії громадського екологічного руху та загальноосвітньої школи задля підвищення рівня екологічної компетентності школярів.

Представлені в кінці дослідження висновки відповідають сформульованим у вступі меті й завданням, випливають зі змісту роботи, є чіткими й логічними, віддзеркалюють основні результати дисертації. Їх достовірність забезпечується належно обґрунтованим методологічним інструментарієм, достатньою джерельною базою та якісною апробацією результатів дослідження.

Таким чином, оцінка змісту дисертації Сергія Петровича Левківа «Тенденції становлення і розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами», дозволяє говорити про те, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Отримані автором результати мають значення для розвитку вітчизняної науки і практики. Опрацьовані матеріали можуть бути використані на різних рівнях, зокрема:

- державними службовцями всеукраїнського, регіонального та місцевого рівнів, які відповідають за налагодження співпраці влади і громади в питаннях формування екологічної політики та організації природоохоронної діяльності;
- науково-педагогічними працівниками наукових установ і закладів вищої освіти у процесі професійної підготовки майбутніх учителів біології та екології; для розроблення навчальних курсів з історії педагогіки, історії соціальної педагогіки, екології; дослідження різних аспектів екологічної освіти й виховання в Україні; організації виховної роботи зі студентською молоддю;
- керівниками й педагогами загальноосвітніх шкіл та закладів позашкільної освіти у процесі реалізації екологічної освіти й виховання учнівської молоді;
- лідерами вітчизняних громадських та волонтерських організацій у процесі планування екологічної діяльності для збагачення змісту. урізноманітнення форм і методів екологічної роботи з дорослими і молоддю.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

У джерельній базі дисертації й авторефераті представлено в 11 одноосібних наукових публікаціях, з яких 6 статей у провідних наукових фахових виданнях України, 1 – у закордонному науковому періодичному виданні, 4 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Аналіз проблематики публікацій автора свідчить про відображення в них основних результатів кожного з розділів дисертаційного дослідження.

Кількість публікацій, їх обсяг, якість і проблематика відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника».

Висновки й результати дослідження доповідалися на 2 міжнародних і 3 всеукраїнських науково-практичних конференціях. Спрямованість науково-практичних конференцій, де здійснювалася апробація дисертаційного дослідження, характер наукових публікацій, у яких відображено окремі положення й результати проведеного дослідження, відображають основні аспекти вивчення громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами.

З огляду на це, можна стверджувати, що кількість і якість опублікованих С.П. Левківом наукових праць є достатньою, дисертація пройшла належну апробацію і може вважатися самостійною науковою працею.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Зазначимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що визначаються МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого С.П. Левківом дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження

Дисертаційне дослідження С.П. Левківа, як і будь-яка самостійна й глибока за змістом історико-педагогічна наукова праця, містить і певні дискусійні положення, щодо яких хотілося б дізнатися позицію автора:

1. Перш за все, звертає на себе увагу відсутність у назві історико-педагогічного дослідження, його об'єкті, предметі та більшості структурних підрозділів традиційної прив'язки до певного часопростору. Якщо хронологічні межі в дисертації представлені, то територіальні – взагалі пропущені. Те, що робота присвячена розвитку громадського екологічного руху та його взаємодії з загальноосвітніми закладами України, видно лише з назв підрозділів 2.1, 2.2, 2.3 і з тексту дисертації (де автор повертається до обґрунтування хронологічних меж дослідження). Таким чином, назва дисертації претендує на цивілізаційний масштаб дослідження, а текст здебільшого відображає історію освітніх систем України.

2. Чітке й лаконічне формулювання мети – одна з найважливіших методологічних вимог до програми наукового дослідження. Представлена в даній роботі мета включає три цілі, які роблять її схожою на перелік завдань. На нашу думку, в меті достатньо було залишити головне – «виявити й охарактеризувати *тенденції* розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з закладами освіти в різні історичні періоди». Інші цілі по відношенню до названої є, на нашу думку, вторинними. Нові вимоги до дисертаційних досліджень³, на жаль, не акцентують на цьому увагу й тому це зауваження варто розглядати як суб'єктивне побажання.

3. Принцип історизму вимагає поваги до термінів і визначень досліджуваної епохи. При цьому, використані в дисертаційному дослідженні сучасні назви, безперечно, мають відповідати чинному законодавству України. Відтак, виникає питання щодо правильності окремих абревіатур, представлених у переліку умовних скорочень і в усьому тексті роботи, зокрема без прив'язки до відповідного історичного періоду вживаються скорочення ЗОШ, ПТНЗ. З огляду на те, що робота охоплює кілька різних історичних епох, яким властива відмінна термінологія для позначення закладів освіти, очевидно, при складанні переліку умовних скорочень варто було би це врахувати.

4. Цінність історико-педагогічного дослідження полягає, зокрема, в аналізі невідомих або маловідомих архівних джерел та їх введенні в активний науковий обіг. Цьому сприяє структура дисертаційного дослідження, в якій у різний спосіб потрібно вказувати ці важливі для історико-педагогічної науки джерела – у джерельній базі, історіографічних оглядах, списку використаних джерел, додатках. Проте в роботі Сергія Петровича архівні джерела не представлені у джерельній базі, і лише номінально показані в історіографії, де зазначено, що *«для дослідження проблеми велике значення має група архівних джерел, представлена матеріалами державного архіву Житомирської області»*. На нашу думку, використання матеріалів інших українських архівів значно би поглибило фактажність історико-педагогічного дослідження, особливо зважаючи на його всеукраїнський рівень.

³ Про затвердження вимог до оформлення дисертації. Наказ МОН України № 40 від 12.01.2017 р. [online] <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17>

5. Дуже позитивним, як уже зазначалося, є, на нашу думку, винесення дисертантом аналізу ключових понять дослідження в додатки. У цьому контексті було б також дуже добре, якби автор доповнив додатки маловідомими архівними документами (наприклад, програмами чи сценаріями екологічних свят за участю учнів шкіл). Натомість включеними до додатків світлинами, які є у вільному доступі в мережі Інтернет і не є авторським здобутком, доцільно було би проілюструвати майбутню монографію.

Загальний висновок

У цілому подана до захисту кандидатська дисертація Левківа Сергія Петровича «Тенденції становлення і розвитку громадського екологічного руху у процесі взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами» є актуальним, самостійним, завершеним і достатньо апробованим дослідженням, результати якого мають практичне значення для розвитку вітчизняної педагогічної науки і практики. Сформульовані у дослідженні висновки можуть бути корисними для підготовки наукових праць з історії вітчизняної освіти, організації освітньої та виховної діяльності закладів вищої та загальної освіти, в процесі розроблення національної стратегії екологічної освіти й виховання. Аналіз дисертаційного дослідження засвідчує його відповідність вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р.).

Це дозволяє рекомендувати спеціалізованій вченій раді Житомирського державного університету ім. І. Я. Франка присудити Сергію Петровичу Левківу науковий ступінь кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – «загальна педагогіка та історія педагогіки».

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук,
доцент, заступник директора
з науково-експериментальної роботи
Інституту професійно-технічної освіти
НАПН України

Л. М. Єршова

